

Totalitarizmi – vprašanja in izzivi, 3

Odstiranje zamolčanega

ZBORNIK PRISPEVKOV

Uredili: dr. Damjan Hančič,
dr. Gregor Jenuš, Neža strajnar

Študijski center za narodno spravo
Ljubljana, 2013

Zbirka: Totalitarizmi – vprašanja in izzivi, 3

Založil in izdal: Študijski center za narodno spravo

Uredili: dr. Damjan Hančič, dr. Gregor Jenuš, Neža Strajnar

Recenzent: prof. dr. Stane Granda

Lektoriranje in prevajanje: Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje: Designpro, d. o. o.

Tisk: Designpro, d. o. o.

Naklada: 500 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)"1945/1946"(082)
351.746.1:930.25(497.4)(082)

ODSTIRANJE zamolčanega : zbornik prispevkov / [uredili Damjan Hančič, Gregor Jenuš, Neža Strajnar]. - Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2013. - (Zbirka Totalitarizmi - vprašanja in izzivi ; 3)

ISBN 978-961-93300-5-0
1. Hančič, Damjan
269004032

Vse pravice pridržane. Brez predhodnega dovoljenja založnika in lastnikov avtorskih pravic ne sme biti noben del te izdaje reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oziroma na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače.

Kazalo vsebine

Uvodna beseda 5

I. PRISPEVKI Z ZNANSTVENEGA POSVETA OB 4. OBLETNICI VSTOPA V HUDO JAMO

Dr. Andreja Valič Zver: Kraljestvo senc 11

Pojmovne opredelitve totalitarizma

Dr. Tamara Griesser - Pečar: Totalitarnost slovenske povojne oblasti 16

Dr. Bojan Žalec: Genocid in totalitarizem: pojmovna analiza 29

Boštjan Kolarič: Huda jama – primer genocida 42

Ddr. Igor Grdina: Zgodovina, spomin in tradicija 53

Dejstva in interpretacije

Dr. Vida Deželak Barič: Smrtne žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun 69

Dr. Ljuba Dornik Šubelj: Oddelek za zaščito naroda ministrstva za ljudsko obrambo in množične usmrtitve 85

Pavel Jamnik: Grobišče Kočna – Poljane nad Jesenicami 92

Mag. Renato Podbersič: (Ne)znana grobišča na Primorskem 111

Dr. Damjan Hančič: »Hude jame« na Kamniškem 123

Pokop in žalovanje

Dr. Jernej Letnar Černič: »Most med preteklostjo, sedanjostjo ter prihodnostjo«: povojna prikrita grobišča in ureditev spominskih obeležij, muzejev in parkov 143

Marta Milena Keršič: Osebna zgodba kot zgodovinski vir 161

Dr. Tomaž Erzar: Pogoji odpuščanja 176

Detabuizacija spomina

Dr. Janez Juhant: Spomin na žrtve je opomin človeških stranpoti in spodbuda k sodelovanju 183

Mag. Jurij Pavel Emeršič: Barbarizirana krajina 198

Jelka Piškurić: Različni spomini – ista preteklost? 209

Dr. Lia Katarina Kompan Erzar: Detabuizacija spomina: Očiščenje spomina in vzpostavljanje varnih odnosov v nevarni družbi 221

Jože Dežman: Slovenija – razpad tabujev titoizma in tranzicijska pravičnost 231

Jože Dežman: Muzeji, spomeniki in spomeniška območja titoizma 244

II. PRISPEVKI S POSVETA OBČUTLJIVI OSEBNI PODATKI V ARHIVSKEM GRADIVU TAJNIH POLICIJ

Dr. Andreja Valič Zver: Odstiranje zamolčanega 263

Tadej Cankar: Arhivsko gradivo nekdanje Uprave službe državne varnosti in njenih predhodnic: osnovne značilnosti in primerjava nekaterih vidikov hrambe in upravljanja gradiva v postsocialističnih državah 267

Dr. Gregor Jenuš: Občutljivi osebni podatki in anonimizacija arhivskega gradiva v fondu SI AS 1931 282

Dr. Dragan Matić: (Ne)dostopnost občutljivih osebnih podatkov v arhivskem gradivu Službe državne varnosti (SDV): isti zakon, različna praksa! 298

Dr. Matevž Košir: Odprti arhivi in odgovornost uporabnikov 309

Urban Brulc: Razmerje med splošnimi pravili varstva občutljivih osebnih podatkov in specialnimi pravili o javni dostopnosti arhivskega gradiva 318

Dr. Jernej Letnar Černič: Ustavnopravni in mednarodnopravni vidiki svobode dostopa do arhivov 338

Dr. Tamara Griesser - Pečar: Katoliška cerkev v arhivu slovenske tajne policije 351

Lubomír Augustín: Legal aspects and legal implications of current access to documents of the former communist State Security services, StB (Státní bezpečnost) in the Czech Republic (Case study) 363

Mgr. Pavel Kugler: Security Services Archive in the Czech Republic and Data Protection 368

Uvodna beseda

V zborniku so objavljeni prispevki, ki so nastali v okviru znanstvenega posveta ob četrti obletnici vstopa v Hudo jamo in posveta *Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij*.

Na začetku marca 2013 so ob četrti obletnici vstopa v Hudo jamo Študijski center za narodno spravo (SCNR), Arhiv Republike Slovenije in Slovenski filmski arhiv pripravili tiskovno konferenco z ogledom Hude jame, znanstveni posvet in ogled filma *Christophoros* z okroglo mizo. Osrednji dogodek obeležja vstopa v Hudo jamo je bil znanstveni posvet v avli Arhiva Republike Slovenije 5. marca 2013, na katerem je sodelovalo sedemnajst predavateljev. Njihovi prispevki iz različnih zornih kotov (zgodovinskega, pravnega, psihološkega in filozofskega) obravnavajo problematiko povojnih množičnih pobojev in njihovih posledic, ki se še danes bolj ali manj intenzivno odražajo v različnih segmentih vsakdanjega življenja.

Uvod k prvemu delu zbornika, ki prinaša prispevke z znanstvenega posveta ob četrti obletnici vstopa v Hudo jamo, je besedilo *Kraljestvo senc* direktorice SCNR dr. Andreje Valič Zver, v katerem ujame duh časa, ki se zdi tako daleč, a so njegove rane še vedno žive. Sledi ji prvi sklop z naslovom *Pojmovne opredelitve totalitarizma*. Sestavlja ga niz prispevkov: doc. dr. Tamare Griesser - Pečar *Totalitarnost slovenske povojne oblasti*, prof. dr. Bojana Žalca *Genocid in totalitarizem: pojmovna analiza*, pravnika Boštjana Kolariča *Huda jama – primer genocida* in prof. ddr. Igorja Grdine *Zgodovina, spomin in tradicija*.

V drugem sklopu z naslovom *Dejstva in interpretacije* dr. Vida Deželak Barič predstavlja prispevek *Smrtne žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in notranji obračun*, dr. Ljuba Dornik Šubelj predstavlja oddelek za zaščito naroda ministrstva za ljudsko obrambo in njegovo odgovornost za množične usmrtitve, kriminalist Pavel Jamnik predstavi grobišče Kočna – Poljane nad Jesenicami, mag. Renato Podbersič nas seznani z (ne)znanimi grobišči na Primorskem, dr. Damjan Hančič pa z množičnimi povojnimi grobišči na Kamniškem.

Tretji sklop pod naslovom *Pokop in žalovanje* prinaša prispevke doc. dr. Jerneja Letnarja Černiča *»Most med preteklostjo, sedanjostjo ter prihodnostjo«: povojna prikrita grobišča in ureditev spominskih obeležij, muzejev in parkov*, Marte Milene Keršič o vojnih in povojnih izkušnjah otrok, ki so zaradi vojne in povojnega preganjanja staršev imeli težko otroštvo, prof. dr. Tomaž Erzar pa s psihološkega stališča predstavlja pogoje odpuščanja.

Zadnji, četrti sklop prispevkov z naslovom *Detabuizacija spomina* prinaša razprave prof. dr. Janeza Juhanta z naslovom *Spomin na žrtve je opomin človeških stranpoti in spodbuda k sodelovanju*, mag. Jurija Pavla Emeršiča *Barbarizirana krajina*, Jelke Piškurić *Različni spomini – ista preteklost?*, dr. Katarine Kompan Erzar *Detabuizacija spomina*: *Očiščenje*

spomina in vzpostavljanje varnih odnosov v nevarni družbi ter dva prispevka Jožeta Dežmana z naslovoma *Slovenija – razpad tabujev titoizma in tranzicijska pravičnost* ter *Muzeji, spomeniki in spomeniška območja titoizma*.

Drugi del zbornika prinaša prispevke, ki so nastali v okviru posveta *Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij*, ki je potekal v Arhivu Republike Slovenije novembra 2012. Slednji posega na področje materialne dediščine slovenske totalitarne polpretekle zgodovine in je posvečen soočanju z varovanjem arhivskega gradiva nekdanjega enopartijskega družbenopolitičnega sistema.

Po padcu berlinskega zidu, ki je bil simbol razdeljene Evrope, in po postopni demokratizaciji držav nekdanjega socialističnega bloka, ki je temu sledila, smo bili v Evropi priče postopnemu razpadanju enopartijskih družbenopolitičnih sistemov, s tem pa tudi propadanju njihovih represivnih organov. S propadom enopartijskih družbenopolitičnih režimov so tajne policije, ki so bile več desetletij sredstvo za zagotavljanje konformnosti prebivalstva, zapustile ogromne količine arhivskega gradiva, ki še danes buri duhove javnosti zaradi kršitev človekovih pravic, s katerimi so bile informacije v teh institucijah pridobljene. V primerjavi z drugimi državami nekdanjega socialističnega bloka (s Češko, Slovaško, z Madžarsko, s Poljsko, z Romunijo, Vzhodno Nemčijo itd.) Republika Slovenija arhivsko gradivo nekdanjih represivnih organov hrani v svojem osrednjem državnem arhivu, pravno varstvo arhiva pa je urejeno s posebnimi členi slovenske arhivske zakonodaje, in ne celotnimi zakoni kot v tujini.

Od sprejetja Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA, Ur. l. RS, št. 30/2006) se v slovenski javnosti zastavlja vprašanje, kako ravnati z dostopnostjo do podatkov, ki so nastali pri delovanju nekdanjih enopartijskih represivnih organov in se v arhivskem gradivu pojavljajo, saj so bili ti večinoma pridobljeni na nedemokratičen način in s kršitvami človekovih pravic. Temu je treba dodati tudi dejstvo, da so bile v Sloveniji izjemno velike količine tovrstnega gradiva uničene, po ocenah arhivistov in zgodovinarjev tudi do 80 odstotkov. Kljub vsemu pa je ohranjeno arhivsko gradivo neprecenljiv vir za proučevanje delovanja totalitarnega jugoslovanskega (slovenskega) enopartijskega družbenopolitičnega režima, omejevanje dostopa do tovrstnih podatkov pa vzbuja sum elitizma in prikrivanja slovenske polpretekle zgodovine. Razprava o dostopu do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov in polemika o tem, da bi morebitno razkritje (nekdaj tajnih) podatkov lahko celo ogrozilo državno varnost, je leta 2011 pripeljala do referenduma o arhivskem zakonu. Po spodletelem poskusu njegove spremembe se je v strokovni javnosti polemika, kakšen naj bi torej bil pravi način uporabe arhivskega gradiva represivnih organov, ki bi omogočal raziskovanje slovenske polpretekle zgodovine in varovanja občutljivih osebnih podatkov posameznikov, ki so bili žrtve tega, nadaljeval.

Prispevki, ki jih objavljamo v drugem delu zbornika, tako predstavljajo razmišljanje arhivistov, pravnikov in zgodovinarjev, ki so se sestali na posvetu *Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij* o razkoraku med zakonodajo in prakso ter težkim polo-

žajem, v katerem so se znašli arhivisti in uporabniki arhivskega gradiva organov nekdanjega enopartijskega družbenopolitičnega sistema: dr. Dragan Matić predstavlja prispevek *(Ne)dostopnost občutljivih osebnih podatkov v arhivskem gradivu Službe državne varnosti (SDV): isti zakon, različna praksa!*, dr. Matevž Košir v prispevku z naslovom *Odprti arhivi in odgovornost uporabnikov* predstavlja načela Mednarodnega arhivskega sveta in nekaterih drugih mednarodnih predpisov, ki urejajo dostop do osebnih podatkov v arhivskem gradivu, Urban Brulc iz Urada informacijskega pooblaščenca RS je avtor prispevka *Razmerje med splošnimi pravili varstva občutljivih osebnih podatkov in specialnimi pravili o javni dostopnosti arhivskega gradiva,* Tadej Cankar predstavlja nastanek in delovanje represivnih organov nekdanjega enopartijskega družbenopolitičnega sistema ter arhivsko gradivo, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, dr. Gregor Jenuš predstavlja različne prakse dostopa do arhivskega gradiva v prispevku z naslovom *Občutljivi osebni podatki in anonimizacija arhivskega gradiva v fondu SI AS 1931* ter spregovori tudi o zahtevnem in odgovornem postopku anonimizacije občutljivih osebnih podatkov, dr. Jernej Letnar Černič predstavlja prispevek *Ustavnopravni in mednarodnopravni vidiki svobode dostopa do arhivov;* doc. dr. Tamara Griesser - Pečar je kot odlična poznavalka arhivskega gradiva nekdanjega enopartijskega družbenopolitičnega sistema predstavila primer Katoliške cerkve kot ene najbolj spremljanih organizacij na Slovenskem.

Kot posebno prilogo k prispevkom s posveta *Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij* objavljamo tudi prispevka mag. Lubomíra Augustína in mag. Pavla Kuglerja iz Češke republike, ki sta na posvetu predstavila češke izkušnje s soočanjem s totalitarno polpreteklo zgodovino in z njenim arhivskim gradivom.

V zborniku je kljub združevanju na videz dveh različnih področij – zgodovinopisja in arhivistike – predstavljeno razmišljanje domačih in tujih raziskovalcev, humanistov ter družboslovcev o slovenski polpretekli zgodovini, njeni totalitarni preteklosti in soočanjih z njenimi dolgoročnimi posledicami. Avtorice in avtorji prispevkov dokazujejo, da je le skozi dialog s preteklostjo mogoče doseči spravo za prihodnost.

Ljubljana, avgust 2013

dr. Damjan Hančič in dr. Gregor Jenuš